

“Evrensel Temel Gelir”

FİKRET ADAMAN – AHMET İNSEL – HALUK LEVENT

Şeyda Öztürk: Çok kabaca devletin bütün yurttaşlarına belli miktarda bir gelir, bir güvence sağlaması önerisi olarak özetlenebilecek ve zaten onyıllardır tartışılan ve bazı yerlerde, belli ölçülerde uygulanan Evrensel Temel Gelir, Covid-19 pandemisi sonrasında daha çok tartışılmaya, hatta hiç beklenmedik isimler tarafından zikredilmeye başladı. Biz de evrensel temel gelirin tanımından, bu fikrin bugüne kadar geçirdiği dönüşümlerden başlayalım mı? Bugün evrensel temel gelir kavramı altında tartışacağımız fikir tarihte hem teori hem pratik düzeyinde ne şekillerde, hangi şartlarda karşımıza çıkmış, tartışılmış veya uygulanmış?

Ahmet İnsel: Evrensel temel gelir deyince herhangi bir geri ödeme veya yükümlülük olmadan, karşılıksız tahsis edilen gelirden bahsediyoruz. Önemli olan, bu evrensel temel gelirin temel fikri bu. Karşılıksız demek doğru bir tabir değil belki ama doğrudan bir karşılığının olmamasına işaret ediyor. Ücret gibi, kira gibi bir karşılığı yok. Veyahut karşılığında bir zorunluluk yok. “Bu desteği alan kişiler her gün sabahleyin iş bulma kurumuna gidip iş aramak zorundadırlar” gibi bir koşul getirmiyor. Evrensel, yani herkesi kapsayan; o ülkenin reşitlik yaşına dahil olan herkesi kapsıyor.

Bu fikir, bildiğim kadarıyla, 16. yüzyılda Thomas More’un *Ütopya*’sında yer alıyor ilk defa. Belki daha öncesi de vardır ama Thomas More *Ütopya*’sında bir ada tasarlar ve herkesin, emeğine bağlı olmadan –bu çok önemli– mülkiyetine ve emeğine bağlı olmadan yaşaması için gerekli imkânlarla sahip olduğu bir toplum tanımlar. Emeğine ve mülkiyetine bağlı olmadan yaşaması için gerekli imkânlarla sahip olan insanlardan oluşan bir toplum, bir adadır. Thomas More’un *Ütopya*’sında bunun nakit gelirle değil de doğrudan aynı haklar biçiminde yapılması da bir temel gelir güvencesi aynı zamanda. Çünkü

karşılığında, ben bu kadar ürettim, bunu satacağım veya bunun karşılığını alacağım şeklinde değil, herkesin katılabildiği, yani biraz daha sonra Marx’ın ütopyasında veya sosyalist ütopyada herkesin ihtiyacına göre hak sahibi olduğu bir düzen.

Bunun daha ilerlemiş, daha bize yakın formülünü 1797’deki bir broşüründe Thomas Paine ifade etmiştir. Thomas Paine hem Amerikan Devrimi’nde hem Fransız Devrimi’nde yer almış bir kişi. Thomas Paine’in önerisi aslında ilginç çünkü bunun nasıl finanse edileceğini de dile getirir. Toprak sahiplerinden alınacak bir vergiyle karşılanmasını öneriyor. O zaman esas zenginler büyük toprak sahipleri. Thomas Paine tabii daha çok Amerika merkezli düşünüyor. Fransa için de 1789 devrim sonrası büyük toprak sahiplerinden veya (o “büyük” demiyor orada) toprak sahiplerinden alınacak bir vergiyle –veya bir katkı diyor Thomas Paine “Tarımsal Adalet” adını taşıyan broşüründe– alınacak bir kaynakla reşit yaşta olan bütün insanlara asgari bir gelir vermek... Yani yoksul, az yoksul, orta sınıf herkese bir asgari gelir vermek. Bunu daha sonra 19. yüzyılda sosyalist ütopyanın içinde görüyoruz. Fourier mesela herkese bir ortaklık kârı, yani topluma ait olmaktan gelen bir tür paydaşlık diyelim, kârın dağıtılması, toplumun ürettiğinin ortaklık biçiminde dağıtılması fikrini dile getirdi, ki bu da bir cephesiyle benim 1980 ortalarında Fransa’da savunduğum yurttaşlık geliri fikrine biraz yaklaşan bir şey. Daha sonra bu fikri tabii ki daha çok asgari gelir fikri olarak 20. yüzyılda görmeye başlıyoruz. Yani herkese değil ama belli bir yoksulluk seviyesinin altında olanlara bir gelir güvencesi vermek. Buna evrensel gelir fikrinin küçük bir türevi diyebiliriz, herkesi kapsamıyor. Yoksulluk gibi bir koşul var. Şu gelir seviyesinin altında olanlara verilmesi koşulu ama aynı zamanda bir asgari gelir güvencesini herkes için tanımak anlamına geliyor. İhtiyacı olmayanlar da bir gün ihtiyaç sahibi olurlarsa eğer bu gelirden yararlanabilecekler. Burada iki şey ortaya çıkıyor: Bir yanda bunun sol versiyonu, diğer yanda daha sağ veya liberal versiyonu diyebileceğimiz versiyonu. Milton Friedman’ın geliştirdiği versiyon bunun liberal piyasacı versiyonudur. Milton Friedman 1962’de yayımlanan *Kapitalizm ve Özgürlük* başlıklı kitabında önerdiği sürekli gelir teorisi çerçevesi içinde, onu bir tür belli bir gelir seviyesi altında olanları toplumun finanse etmesi, belli bir gelir seviyesi üstünde olanlardan da toplumun vergi alması olarak tanımlıyor. Belli bir gelir seviyesi altında olanlara verilen paraya eksi vergi adını veriyor Milton Friedman. Bu liberal yaklaşım eksi verginin diğer bütün sosyal yardımları kaldırması gerektiğini de söyler. Yani böyle bir evrensel asgari gelir güvencesi diğer aile yardımı, konut

yardımları, işsizlik yardımları, hatta bazı durumlarda bazı yaklaşımlarda emeklilik maaşlarını da kaldırmayı öngörür. Bir asgari gelir güvencesi herkese sağlanmış olur. Bu sağ versiyon... Sol versiyon ise bunun herkese karşılıksız verilmesini önerir. 1980'lerden itibaren başladı bu daha fazla açıkça savunulmaya... André Gorz ilk başta karşı çıkıyordu ama 80'lerin ortasında bu evrensel gelir güvencesini savunmaya başladı. Belçika'da Van Parijs'in başını çektiği, sonra bütün dünyaya yayılan BIEN adını taşıyan Basic Income European Network –şimdi onun adı Basic Income Earth Network oldu, yani dünya network'ü oldu– ise bir evrensel gelir, herkese zengin, fakir, 18 yaşını geçmiş yurttaşlara veyahut o ülkede yaşayanlara, çalışanlara, oturanlara verilen bir temel gelir, koşulsuz geliri, evrensel gelir adı altında savunuyor... Bunun solda çeşitli versiyonları var. Mesela ben buna yurttaşlık geliri adını vermiştim, başkaları evrensel gelir adını veriyor, başkaları bir asgari gelir güvencesi adını veriyor. Bugün dünyada tam anlamıyla evrensel gelir yani koşulsuz ve herkesi kapsayan, en zenginden en yoksula kadar herkesi kapsayan bir evrensel temel gelir uygulaması, benim bildiğim kadar, hâlâ yok ama kısmî uygulamalar var.

Ş. Ö.: *Evet ve birtakım pilot uygulamalar oldu.*

A. İ.: Finlandiya'da denemeler oldu evet.

Fikret Adaman: Ben iki noktanın altını çizerek, Ahmet Hoca'nın resmini biraz daha zenginleştirmek istiyorum. İlki, bu süreçte “kimlere verelim kimlere vermeyelim” şeklinde bir seçim yapmamız gerekiyor. Aksi durumda kimlere verilip verilmeyeceği politik olarak çok zor bir soru: Çizgiyi nereden keseceksin? Hani bunu geçtim, bir şekilde velev ki anlaştık, geliri ölçmesi biçmesi hakikaten çok dert. Yani bunu uygulamaya kalktığımız zaman, belli bir gelirin altında olanları belli bir gelire getireceğiz dediğinizde, bu beraberinde geliri ölçmek demek. Ama başka soruları da sormamız lazım: Bir kere, ailede kaç kişi yaşıyor, bu aile nerede yaşıyor? 3 kişilik bir aile ile 11 kişilik aile farklı; A şehriyle B şehrindeki yaşam koşulları farklı... Diğer taraftan, özellikle gelir seviyesi düşük olan kesimlerin enformel sektörde olduğunu biliyoruz. Enformel dünyada ne kadar para girişi var öğrenemiyoruz. Dolayısıyla, uygulama şuna geliyor: Birileri senin evini ziyaret ediyor, sağına soluna bakıyor, işte buzdolabı var mı, çamaşır makinesi ne marka, vs... Bu durum hem buna başvurana zor duruma sokan, ben evet fakirim, gelin bakın evime ve fakir olduğumu tescil edin demek zorunda bırakan bir uygulama; hem de gidip bu işi değerlendirecek olanların inanılmaz zor bir süreçle karşı karşıya kalmalarını beraberinde

getiriyor. Dolayısıyla, bu süreç evrensel dediğimiz zaman, bu çok önemli, bunun altını özellikle çizmek istiyorum, bu seçim zorluğunu ortadan kaldırıyor. İkincisi de baktığımız zaman bunun tarihçesine, evet doğrudur, hocamın dediği gibi, *Ütopya*'da bu çok net bir şekilde ifade edilmiştir ama *Ütopya*'nın öncesine gittiğimiz zaman kimi coğrafyalarda –tabii kısa süreli– bu tür uygulamaların olduğunu görmüyor değiliz tarihte. Roma İmparatorluğu'nun böyle bir ara, yurttaşlarına bir gelir verdiği şeklinde tarihçilerin almış olduğu notlar var. Yani bu fikir belki çok daha eskiye gidiyor da bunun tabiri caizse düzgün bir şekilde analitik bir şekilde ifadesi Thomas More'un *Ütopya*'sıyla başlıyor.

Haluk Levent: Ben de o zaman bir iki şeyin altını çizeyim. Benim açımdan Temel Gelir'in en önemli özelliği minimum refah seviyesine ulaşmak için çalışma zorunluluğunu ortadan kaldırıyor olmasıdır. Minimum refah ile çalışma zorunluluğunun ortadan kalkması benim açımdan çok kritik bir öneme sahip. Çünkü toplumun bir kesimi zaten bunu yapmış durumda. Belki seyretmişsinizdir, *Explained* adında 15 dakikalık bir belgesel dizisi var, onlardan bir tanesinin konusu da milyarderlerdi. Bu bölümde yapılan röportajda bir milyardere nasıl milyarder olunur sorusu yöneltiliyor. Milyarder, yanıtına net bir tespit ile başlıyor: Çalışarak milyarder olmak mümkün değil. Öncelikle 250 milyon dolarınızın olması lazım ondan sonrası çok kolay diye devam ediyor. Dolayısıyla toplumda ve dünyada zenginler zaten, sahip oldukları refah seviyesiyle çalışma zorunluluğu arasındaki bağı kopartmış durumdalar. Niye bunu diğer bütün herkes için istemeyelim? Bu soru son derece meşrudur; herhalde meşruiyet meselelerini tartışırken bunun detaylarını da ele alacağız.

İkincisi, çalışma zorunluluğu ile minimum refah seviyesi arasındaki bağı kopması, pek çok açıdan çok ilerletici bir unsur olarak da değerlendirilebilir. Örneğin, Temel Gelir ile birlikte eğitime, sağlığa, adalete vb. erişimi yoksullar için bir ölçüde kolaylaştırarak toplumda kastaşmayı engellemek de mümkündür. Öte yandan Fikret'in haklı olarak altını çizdiği yoksullukla mücadele stratejilerinin pek çoğunda görülen ölçüm problemlerinin yanı sıra bir de içerik problemleri var. Stratejilerin büyük bölümünde doğrudan yoksulluğun kaynağı hedeflenmiyor. Yoksulu yaşayabilecek seviyede tutmak temel hedef olunca sürekli yardıma muhtaç halde kalmak da doğal bir sonuç olarak ortaya çıkıyor. Böylece yardım üzerinden bir dizi toplumsal hiyerarşi oluşturabilecek yöntemlerin devreye girmesi mümkün oluyor. Oysa temel gelir yaklaşımı, bir kere en azından minimum refah seviyesini, herkes için garanti edince derin yoksulluğun ortadan kalkmasını ve erişilebilirliğin yükselmesini sağlar. Eri-

şilebilirlik yükseldiğinde de diğer sosyal politikaların etkinliği artar. Eğitime, sağlığa, adalete, erişimin artması sağlıklı ve kastlaşmanın mümkün olmadığı bir toplumsal yapının ortaya çıkması bakımından çok önemli.

Bugünlerde adalete erişimin önemini güncel tartışmalar nedeniyle de anlayabiliyoruz. Geleneksel mafyanın meşruiyet kazanmasının en önemli nedenlerinden biri adalete erişimin zayıflamasıdır. Devletin göz yummasıyla daha etkin bir çözüm sunan mafyanın neredeyse meşru bir kurum olarak ortaya çıkması mümkün olmaktadır. Aralccchi, *Mafya Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı kitabında bu durumu oldukça ayrıntılı bir analitik çerçeve ile sunar. Dolayısıyla, erişilebilirlik ile toplumsal dokunun zedelenmesi arasındaki bağı ortaya çıkartan iyi bir örnek olarak görebiliriz. Bu açıdan temel geliri, bir yandan, kastlaşmanın önüne geçmek bir yandan da bu erişilebilirliği artırmayı hedefleyen sosyal programların etkinliğini artırmak açısından önemli buluyorum.

A. İ.: Haluk'un söylediğine şunu ilave edeyim. Burada aynı zamanda bir toplumsal temel felsefesi, toplumun temeli nedir, toplumsallık nedir sorusuna iktisat üzerinden verilecek yanıtla ilgili bir boyut var. Biraz evvel milyarder örneğinden bahsetti. Bu çok sorduğumuz bir sorudur iktisatta. Büyük bir şirkettesiniz, iki bin çalışanı var. İki bin çalışanın içinde 1900 kişi diyelim, 100 liradan az alıyor, geri kalan 100 kişi veya 50 kişi, onun 20, 30, 40 katı kazanıyor (Amerika'da şimdi bire 200'e vardı ücret skalası şirketler içinde). Bir kişi 1000 dolar kazanırken şirkette maaş olarak, onun tepesindeki kişi 2 milyon dolar veya 20 milyon dolar gibi bir para kazandığında, bu yıllık 20 milyon dolarlık gelirinin hepsini onun şahsi üretkenliğine indirgeyebilir miyiz? Yoksa bu, bir toplu üretkenlikten alınan büyük bir pay mıdır? Yani o bütün çalışanların ortak üretkenliğinin el konmuş parçası mıdır? Biraz Marksist artı-değer teorisi gibi gelecek ama tam öyle de değil, bu adamın bu kadar büyük para kazanmasının arkasında çok çok geniş bir çevrenin yaptığı faaliyet var. Dolayısıyla toplumun bütün üretimlerinde bir ortaklık payı vardır. Bu ortaklık payı şuradan da ortaya çıkabilir: Ben çok verimli bir şirket kurdum ama elektrik sistemi, elektrik idaresi doğru dürüst çalışmıyor, elektrik çalışanları verimli değil, veyahut kamu taşımacılığı çalışmıyor, dolayısıyla işçiler saat 08.00 yerine 09.00'da gelebiliyorlar, üretimin ortasında elektrik kesiliyor falan yani ortak verimlilik, ortak organizasyon dediğimiz bir şey var. Ve herkesin az veya çok katıldığı bu ortaklığın payını herkese dağıtmak gerekiyor. Çalışmayan bile buna dahil aslında varlığıyla... Çalışmayan bir kadın, topluma nasıl bir katkısı var dersiniz, çocuk büyüterek katkısı var belki, veyahut kocasına bakarak, annesine bakarak,

başkalarına yardım ederek veyahut belki de hiçbir şey yapmayarak. Herkesin de illa bir şey yapması gerekemeyebilir... Ona sonra eleştiriler konusunda geliriz hiçbir şey yapmama, tembellik konusuna. Ama bence burada son derece önemli olan bir ortaklık simgesi söz konusu, toplumda tam liberal ekonominin, piyasa ekonomisinin kafamıza sokmaya çalıştığı şey olan, herkesin toplumda verimliliği kadar hak ettiği geliri alabildiği fikrini kırabilmek.

Ş. Ö.: *Evet, buradan da doğrudan neoliberalizmle birlikte değişen istihdam yapısına, yeni emek rejimine, temel sosyal hakların ve güvencelerin peyderpey kaybedilmesine, haklar ve güvenceler bağlamında yurttaşlık tanımının topyekûn değişmesine geliyor konu. Teknolojik gelişmeler ve otomasyon süreciyle birlikte işsizliğin, prekaryanın giderek artması evrensel temel gelirin hayata geçirilmesini daha da elzem kılıyor.*

A. İ.: Ben biraz fazla konuştum Haluk’la Fikret konuşsunlar ben sonra alırım.

H. L.: Teknolojik dönüşümlerle ilgili konuşurken gözden kaçırılan ve benim önemseydiğim bir nokta var. Otomasyonun üretim sürecini derinden etkileyerek dönüştürdüğü ve bu dönüşümün de canlı emeği üretim sürecinin dışına sürdüğü konusunda hemen hemen herkes hemfikir. Davos toplantılarından, IMF ve Dünya Bankası’na kadar bellibaşlı kurumlarda bu sürecin yaratabileceği toplumsal sorunlar için alınabilecek önlemler tartışılıyor. Ama bunun bir toplumsal problem haline gelmesi nereden kaynaklanıyor? Asıl bu soruyu sormamız lazım çünkü kritik nokta burada yatıyor. Keynes’e atfedilen bir değerlendirme var, ama ben tam olarak bulamadım o alıntının kaynağını, Keynes 30’larda, teknolojinin gelişmesi bu şekilde devam edecek olursa yakın bir gelecekte herhalde çalışma haftası 15-20 saate kadar düşecek diyor. Yani gelirler azalmadan...

A. İ.: Evet evet, 20 saat diyor.

H. L.: Şimdi onun öngördüğünün çok ötesinde bir teknolojik gelişmeyle karşı karşıyayız. Ama hâlâ normal çalışma haftası 40 saat.

Ş. Ö.: *Çok az yerde düşürüldü.*

H. L.: Dolayısıyla, bu aşamada, o zamandan bu zamana teknolojik gelişmenin yarattığı verimlilik artışından toplumun geniş kesimlerinin faydalanamadığı tespitini yapabiliriz. Önce bunu bir not etmek lazım. Verimlilik artışlarından yaratılan değer büyük bir çoğunlukla sermaye sahiplerinin elinde kalmıştır.

İkincisi, teknolojik gelişme sürecinin doğasına bakmamız lazım. Her teknolojik gelişme önünde sonunda bilimsel gelişmelere dayanıyor, bilimsel gelişme olmasaydı teknolojik gelişmenin herhangi bir “garaıda” ortaya çıkması mümkün olamazdı. Bilim ise bir kamusal mal, esas olarak kamu fonlarıyla finanse edilen bir alan. Bunu en iyi pandemide anladık zaten. Çünkü bu Ar-Ge yapıyoruz, inovasyon yapıyoruz diyen ilaç şirketlerinin aslında Ar-Ge ile falan pek bir işleri olmadığını gördük. Ar-Ge’yi yapan genelde Biontech’te olduğu gibi görece daha küçük şirketler ama bunların inovasyonlarının piyasalaşabilmesi için büyük network’lere ihtiyaç var, bu ağlar da üç beş tane şirketin elinde. Yalnızca ilaç sektörü değil, diğer sektörlerde de benzeri yapının olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla garaıdan imparatorluk yarattım, bunu akıllı herkes yapabilir falan pek mümkün değil, bunların hepsi efsane. Gerçekte kamu tarafından fonlanan, bütün vatandaşların yurttaşların, vergilerinden elde edilen ya da onların yarattıkları değerlerin bir kısmının ayrılmasıyla ortaya çıkan bir bilimsel gelişme var. Bilimsel gelişme kamusal alanın ürünü olarak ortaya çıkıyor. Sonra birileri bu bilimsel gelişmeyi kullanarak bir teknoloji geliştiriyorlar. Bu teknolojik gelişim, “inovasyon” copyright altına alınıyor, yani bir özel mülk haline dönüştürülüyor. Ama temeli oluşturan bilimsel bilginin karşılığı ödeniyor mu? Ödenmiyor. Bir kere en temel problem bu. Yani, aslında bir kamusal mala karşılıksız el konuluyor. Kamusal rant olarak bilimsel bilginin üstünde yükselen inovasyon, teknolojik gelişme bu ranta karşılıksız olarak ve “meşru kabul edilen” bir biçimde el koyduğunda buna ekonomik anlamda “artık” denilebilir. Otomasyonun yarattığı toplumsal sorunların kaynaklarından biri budur. Ortaya çıkan verimlilik artışından dolayı oluşan rantın büyük ölçüde toplumsallaştırılmasını sağlayacak bir sistemin ortaya çıkartılamamış olması önemli bir sorundur. Aslında benzeri bir süreç çok daha çıplak bir halde inşaat sektöründe de var. Hiçbir ekonomik değer ihtiva etmeyen bir kamusal alan birdenbire özelleştiriliyor, özel mülk haline geliyor üstüne bir otel, bir dizi villa konduduğunuzda ise milyon dolarlık rant ortaya çıkıyor. Bu tür rantlar, gelişmiş ülkelerde yüksek vergilere tabiyken Türkiye’de tamamen vergi dışı. Rant vergisi diye bir şey söz konusu değil. Bu da büyük bir toplumsal eşitsizlik kaynağı aslında. İşte bilim teknoloji arasındaki çarpık bağ küresel ölçekte gerçekleşen devasa bir rant üretim mekanizmasıdır diye düşünüyorum.

Günümüzde bu rant üretim mekanizması bizatihi üretim sürecini dönüştürerek mavi yakalılardan başlayarak ve giderek genişleyerek canlı emeği üretim sürecinin dışına itmeye başladı. Bunun da çok sayıda kanıtı var artık önümüz-

de. Dolayısıyla burada bazı iktisatçılar ‘29 Bunalımı’nda da böyle olmuştu diye, yaratıcı yıkımdan bahsediyorlar. Gerçekten, ‘29’da benzeri bir şey oldu, örneğin sessiz sinema ortadan kalktığında salonlarda müzik yaparak hayatını kazanan devasa bir kitle işsiz kaldı, büyük bir şok yaşandı. Benzeri dönüşüm bütün büyük endüstrilerde görüldü. Ardından, bir süre sonra buralarda işsiz kalan geniş kitleler daha önce meta ilişkisine konu olmayan bazı faaliyetlerin metalaşmasıyla birlikte genişleyen hizmet sektöründe iş bulabildiler ya da onların çocukları bir sonraki kuşak iş bulabildi. Fakat bu ancak ortalama refahta da bir sıçrama ile birlikte ortaya çıkabilirdi. Bu sıçramanın ise bir bedeli var: Çok yüksek kaynak kullanımı... Ama şu anda böyle bir şey yapabilecek durumda mıyız? Değiliz çünkü dünyanın kaynakları ağustos ayında, bir yıllık kaynak ağustos ayı ortalarında bitiyor. Her yıl da bu tarih bir hafta on gün geri geliyor. İklim yıkımı diye bir problemle karşı karşıyayız. Bu iklim yıkımından dolayı da büyümenin önünde bir ket var, Fikret’in zaten asli çalışma konusu bu, belki o daha detaylı anlatacaktır, bundan ötürü zaten böyle bir yaratıcı yıkım sürecinin gerçekleşmesi mümkün gözüküyor. Dolayısıyla bizim daha çok bu bölüşüm meselelerine odaklanmamız gerekir. Yani minimum refah seviyesini sağlamak üzere temel gelirden bahsediyoruz ama belki biraz daha iddialı bile olmalıyız. O minimum refahın daha üstünde bir seviyenin de hedeflenmesini önermekten geri kalmamak gerekiyor çünkü böyle güçlü ve uzun bir döneme dayanan tarihsel bir meşruiyeti var. Topluma ait olması gerekirken karşılıksız olarak el konulan ve bugün bazılarının büyük servetlerinin kökenini oluşturan rantı talep etmek doğal bir haktır.

F. A.: Peki, ben de bir şeyler ekleyeyim. Öncelikle vurgulamak istediğim husus Ahmet Hoca’nın bahsettiği bir ilerici damar var, bir de neoliberal bir damar var. Burayı belki açmamızda yarar var: İlerici kesim, yani Thomas More’un *Ütopya*’sından başlayacak olursak, hak temelli bir yaklaşımın altını çiziyor. Yani siz işte vatandaş olarak ya da birey olarak ama sonuçta topluma ait bir kişi olarak o toplumda olmaklığınızdan dolayı bir hakka sahipsiniz, şeklinde bir yaklaşım var. Çok temel ihtiyaçlarınızın karşılanması lazım. Böyle bir hak temelli yaklaşım var; söylemin ana vurgusu bu. Şimdi neoliberal dünyaya baktığımız zamansa, bu hep tartışılmıştır Mont Pelerin topluluğunun ortaya çıktığı 1947’den beri, şöyle bir soru ortaya konuyor: Yoksulluk var ve bu başımıza dert olmuyor mu? Bu soru bazen üstü örtük bazen açık hep masaya yatırılmıştır. Friedman’ın da sonuçta argümanı “evet, yoksulluk var ve biz bir şekilde bu problemi çözmezsek başımıza bela olacak bu problem”. Bunu bu

şekilde, bu açıklıkta ifade etmiyor ama altında yatan bu. Yani bu yoksulluk problemini çözmediğimiz takdirde bizim önümüze ciddi toplumsal bir sorun çıkacak... Dolayısıyla bu ayrımı yapmakta yarar var. Benzer, yakın şeyler söyleniyor ama çok farklı gerekçelendirilmeler var, bunun altını çizmekte yarar görüyorum, bu bir. İkincisi, Haluk Hoca'nın bahsettiği gibi, çevre problemleri giderek artmakta... Bu konuda yazan çizenler, "korona günlerini arayabiliriz iklim krizi bir 10-15 yıl sonra vurduğunda, çok daha ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalacağız" demekte. Siz üretim ve tüketim süreçlerinizi ne kadar yeşil ve mavi yapıyorsunuz, genel anlamda ekolojik ayak iziniz ne oluyor, türü sorular ortaya çıkıyor... Dolayısıyla nasıl bir dünya istiyoruz, nasıl bir insan-doğa ilişkisi aklımızdan geçiyor, dünyanın sınırları ne, şeklinde varoluşsal soruları da bu kapsamda ifade etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Şunun altını çizelim: Çevre de dahil olmak üzere çeşitli sıkıntılarımız herkesin omzuna eşit bir maliyet yüklemiyor. Farklı kesimler bu işlerden farklı maliyetlerle çıkıyor. İklim krizi olsun, diğer ekolojik problemler olsun, bunların etkilediği kesimler çok farklı. Nerede yaşadığınıza, gelirinizin ne olduğuna, hangi sektörde çalıştığınıza bağlı olarak karşılaşılabileceğiniz ekolojik maliyetlerin dağılımı son derece, tırnak içinde kullanıyorum, "adaletsiz" olacak. Bunun da akılda olmasında yarar var, onu da ekleme olarak yapayım.

Ş. Ö.: *Temel gelir uygulamasına karşı öne sürülen argümanlar neler?*

A. İ.: Ben sorduğunuz soruya klasik karşı çıkışları hatırlatarak önce yanıtlayayım, sonra daha güncelle, var olan siyasi toplumsal konjonktürle ilgili karşı çıkışları ele alalım. Evrensel temel gelir fikrine iki tane ana karşı çıkış var. Biri, daha muhafazakâr çevrelerden gelen bir eleştiri, diğeri daha soldan gelen bir karşı çıkış var. Muhafazakâr çevrelerden gelen karşı çıkışın altında bir insan felsefesi veya insan tanımı yatıyor: İnsan tembel bir yaratıktır. Yani insanların çalışması için bir zorlama gerekir, insanları zorla karşı karşıya bırakmazsak toplum üretmez. Kim üretecek, herkese ihtiyacına yetecek kadar gelir sağlarsak kimse çalışmaz, o zaman bu gelir nasıl üretilecek sorusu muhafazakâr çevrede en çok sorulan sorudur. Yani bunu daha popüler biçimde ifade ettiğimizde, evrensel temel gelir tembelliği teşvik geliri olarak tanımlanır bu çevreler tarafından. Bu tabii çok etkili bir karşı çıkış. Dünyada geniş bir kesimin insanın naturası, doğası (var mıdır bilmiyorum, ben insanın doğası değil insanın toplumsal yapısı olduğuna inanırım, insanın doğuştan gelen bir doğası olduğuna pek inanmam ama) insanın doğuştan gelen veyahut Tanrı'dan

gelen, neyse, bir doğası olduğuna inananlar açısından o doğayı nasıl tarif ediyorsanız, sonuç bu tanıma bağlı değişir. Diğerkâm biçimde tarif ederseniz hiçbir şey yapmasa da topluma bir şey üretecektir, dersiniz. Bu da tartışılır bir şey, hiçbir şey olmadan topluma her şey verecek olan insan türü... Zor olmadan, kırbaç olmadan, bir ihtiyaç yaratmadan üretim yapılmaz diyenler de daha çok bu muhafazakâr ve otoriter kesimlerin insan anlayışını yansıtırılar... Hatta buradan biraz ötesine gidersek “insan insanın kurdudur”a kadar da varırız, bir insanlık tanımı olarak.

Bu kesime karşı solda çok farklı bir karşı çıkış karşımıza çıkıyor. Bununla 1940’larda, 1950’lerde çok karşımıza çıkmadı çünkü bu fikir pek yoktu. O zamanlar işsizlik sigortası gibi sigortalar solun gündemindeydi. 1980’lerde bunu tartıştığımızda Avrupa Sendikalar Konfederasyonu’nun içinde bile çok ciddi bir direniş olduğunu görmüştüm. O da emek en büyük değerdir fikrinin zayıflayacağı ve işçi sınıfının biraz marjinalite itileceği inancından kaynaklanıyordu... Yani insanların var olmak için asli konumlarının emekçi olmaktan çıkabileceği endişesi. Sendikaya olan ihtiyacın azalacağı endişesi. Hatta bir şekilde bunun “işçici” diyebileceğimiz –Türkçeye böyle çeviriyorum, *Travail-liste* diye kullanılır– işçici-emekçi dediğimiz yaklaşım hâlâ bugün dahi buna karşı çıkar. Çünkü böyle bir asgari evrensel gelir olursa, patronlar herkesi en kötü işlerde çalışmaya mecbur kılamazlar fikri vardır ya, ama diğer taraftan da eğer bir asgari gelir olursa, çalışanlar bu asgari gelirin üzerine emek gelirlerini elde etmek için daha az mücadele verirler, sendikaya daha az ihtiyaçları olur diye düşünenler de var. Çünkü ne olursa olsun ellerine geçecek bir gelir güvencesi olduğu için mücadelecilik niteliklerini kaybedeceğini emekçilerin iddia ederler. Bunların hepsi insanlara atfedilen bir değişmez doğanın varlığını kabullenen yaklaşımlar. Halbuki insanlar toplumsal yaratıklardır, insanlar birbirleriyle ilişki içinde, fikri, cismani ve aynı zamanda kültürel alışveriş içinde var olan yaratıklardır. Bunu da gördük bu pandemi sırasında... Sosyal mesafe diye korkunç bir kelime icat ettiler, bu sosyal mesafe insanların birbiriyle ilişkide olmaması, temas etmemesi demek. Bunun nasıl büyük bir toplumsal depresyon yarattığını görüyoruz. Bunun sürdürülebilir olmadığını da. Dolayısıyla insanların o karşılıklı etkileşimlerini dikkate alarak, bu eleştirilere cevap verebiliriz. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, şu anda toplumsal alanda çok farklı çevrelerde, sendikal çevrelerde farklı, muhafazakâr ve işveren çevrelerinde farklı iki büyük karşı çıkış daha çok baskın. İlginç bir şey, Oxford’un bir araştırması var. Avrupa ülkelerinde galiba geçen seneki bir

araştırma. Avrupalıların yüzde 70'i temel evrensel gelir fikrini doğru buluyor. Ama siyaseten geldiğimizde kimse bunu gündeme getirmek istemiyor çünkü tembellik geliri önereceğiz veyahut sendikaları batıracağız, emekçi sınıfının asli konumunu –daha çok soldan bahsediyorum– asli konumunu ikinci plana atacağız korkusuyla bunu dile getirmiyorlar. “Sen emekçisin emekçi kal” fikri vardır ya işçici tavrıda, bu çevrelerin tepkisini dikkate alarak siyaset alanında bunun büyük güçlü sosyal demokrat partiler tarafından halen açıkça savunulmadığını görüyoruz. Ama bakın yüzde 70'i Avrupa'nın böyle bir mekanizmayı olumlu buluyor. Başka toplumlarda nasıldır bilmiyorum, mesela Türkiye’de, ama Avrupa’da bunun siyasal talebe dönüşmesi konusunda son derece güçlü bu iki eleştirinin yarattığı bir çekingenlik var.

H. L.: İki konuda hemen küçük katkı yapacağım. Bir tanesi Türkiye’de de İstanbul Ekonomi Araştırma adıyla haftalık bülten yayımlayan bir araştırma şirketi var. Bültenlerden biri temel gelir ile ilgiliydi, Türkiye toplumunda yüzde 70-80’e varan ciddi bir destek vardı. Ama daha önemlisi insan doğasına ilişkin çok kritik bir bilimsel gelişme oldu aslında. 2020’nin Şubat ayında çok prestijli bir uluslararası bilim dergisinde yayımlandı, Evrim Ağacı web sitesinde de kapsamlı bir dizi yazıya konu oldu, Kauffman’ın da içinde olduğu bir grup biyoloğun yayımladığı bir makale. Kauffman’ın teorik biyolog olarak 2000’lerin başından itibaren yaşamın nasıl ortaya çıktığına dair geliştirdiği bir teori vardı, 2015’ten sonra eksik bir noktayı tamamlayan bir başka gelişme gerçekleşti (kısıt kapanması) ve sonuç itibarıyla Kauffman’ın teorisi tekâmül etti diyelim. Kauffman’ın bu konuyu ele alan *Fiziğin Ötesinde Bir Dünya* adlı kitabının çevirisi Ginko Yayınları Bilim Serisinde yayımlandı. Kauffman cansız maddeden hayatın nasıl oluştuğunu açıklıyor. MIT tarafından 2020’nin en önemli 10 bilimsel ve teknolojik gelişmesi arasında sınıflandırılan makalede de bu açıklamaya değin çok önemli bir ara aşamanın yani cansız maddeden canlı hayata geçişin teorik olarak açıklanmasında çok önem taşıyan bir ara aşamanın gözlemlendiği haber veriliyor. Yani metafiziğin en önemli etkinlik alanını aslında ortadan kaldıran bir bilimsel gelişmeden bahsediyoruz. Kauffman kitabında bu teoriye dayanarak “yaşam bir örgütlenmedir” diyor. Bırakın toplumsal örgütlenmeyi, doğrudan doğruya biyolojik süreçlerin kendisi bile bir örgütlenme. Dolayısıyla aslında “insan doğasına” atfen söylenen karşı çıkışların tamamı neredeyse boşa düşmüş durumda bence. İnsan toplumu ve hayatın kendisi ancak dayanışma, koordinasyon ve örgütlenme ile ayakta kalabilir.

F. A.: Ben de destekleyici bir iki cümle eklemek istiyorum. Gerek Haluk gerek Ahmet Hocam altını çizdiler, bu süreçte bir dönüştürücülük var. Yani siz şu an böyle bir yapıya geçtiğiniz zaman, dünyaya daha bencil ve fırsatçı bakan kesimlerin de zaman içerisinde dönüşmesinin beklenmesi söz konusu. Onu bir keresinde vurgulamak lazım. Bu bir, ikincisi, ki ilkiyle bağlantılı, insan dediğimiz böyle çalışmaktan kaçır, parayı görünce koşır, yani çok dar anlamda bencillik kavramı biliyorsunuz iktisatta fazlasıyla kullanılan bir kavram. Biraz da buna inandırmışız kendimizi, o kadar inandırmışız ki, mesela Adam Smith’in bu işin ilk fikir babası olduğunu hep düşünür dururuz okuturuz, halbuki Adam Smith, yani kapitalizmin ve bireysel çabaların öneminin altını çizen kişi, aynı zamanda insanların farklı dertleri, farklı motivasyonları olduğunu da vurgulamıştır. İnsanlar aynı zamanda birbirlerine yardım eder, destek olur; tamam hani para kazanmak ister ama başka şeyler de yapar demiştir Smith. Ama Adam Smith’in bu vurgusu en fazla bir dipnot olarak geçiyor şu an iktisat biliminde, bunun da altını çizmek istiyorum. İki, biliyorsunuz son 20-30 yıldır ama giderek de önemi arttı, davranışsal iktisat dediğimiz branş insanları topluyor bir yere, çoğu zaman laboratuvara, ama bazen de gerçek hayata gidiyorsunuz, birtakım deneyler yaparak, tırnak içinde kullanıyorum bu kavramı, insanlar hakikaten dar anlamda bencil varlıklar mı yoksa birbirlerine yardım ediyorlar mı bunu soruyorlar. İşte ne bileyim bir daha hayat boyu gitmeyeceğiniz bir ülkede restorana gittiniz, memnun kaldınız, çıkarken bahşış bırakıyorsunuz, ya niye bırakıyorsun ki, sen bir daha oraya gitmeyeceksin, niye yapıyorsun bu işi, gibi bu tür deneyler de şunu gösteriyor ki aslında, dar anlamda bencillik şu anki mevcut fotoğrafta çok da kuvvetli bir karşılık bulamıyor. Hatta ciddi miktarda da farklı fotoğrafla karşı karşıyayız... İşte pandemide bunu gördük, ya benim işim gücüm mü yok, niye mahalledeki ileri yaşta kilerin malzemesini aldık ettik, niye yaptık bunları, bizim ne çıkarımız var ki bu işten, demedik, orada bedava emek verdik. Özellikle zor günlerde, zor durumlarda bu tür dayanışma ilişkileri ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bunu biraz bu şekilde çerçevelemek lazım. Şu kolay: Evrensel gelir tembelliğe düşürür insanları demek. Ama insanlar belki de tembelliğe düşmeyecek ve belki düşünler de belki zaman içinde ben yanlış bir şey yapıyor muyum acaba diye düşünmeye başlayacak. Yani insanlardaki o dönüştürücü rolü düşünmemiz lazım. Bu arada ekleyelim, bu vurgu büyük ölçüde o ilerici damarın sorduğu, ifade ettiği noktalar...

H. L.: Tembelleğe düşmekten bahsediliyor ama bunun tartışılmasını bile bir parça abes de karşılıyorum çünkü yakıcı ve giderek derinleşen problemi-miz işsizlik. Eğer çalışmayı bir temel hak olarak görüyorsak, bu kapitalist zihniyet ve bunun üzerinde yükselen toplum bu hakkı insanlara veremiyor ve durum giderek daha da kötüleşecek. Türkiye'deki işsizlik rakamlarına bakalım, istihdam kalitesine bakalım, güvencesizliğe bakalım, prekaritenin ne kadar yükseldiğine bakalım, bütün dünyada mesele bu. Yani bu bir uygarlık krizine dönüşmüş durumda zaten. Dolayısıyla bu uygarlık krizinden ötürü buna karşı çözüm olamayacak ama koşulları bir parça daha iyileştirebilecek bir önlemi, tembellik yaratır diyerek reddetmek bugün içinde bulunduğumuz dünyanın tamamen dışında, tamamen farkında olmayan birisinin söyleyebileceği bir şey. Ahmet bir sohbetimizde önermişti, ben de her yerde öneriyorum, Ken Loach'un *Üzgünüz, Size Ulaşamadık* adlı filmi, sıfır ücretli kontratlardan bahseden filmi gerçekliği çok güzel betimliyor. Pandemi gelmekte olanı çok süratlendirdi herhalde dört beş yıl öne çekti. Geçenlerde Koç Holding'in CEO'su açıkladı 35 bin çalışmamız pandemi sonrasında da evden çalışmaya devam edecek diye. Finans sektöründe de benzer gelişmeler beklenebilir hatta bir büyük bankanın –muhtemelen yalnız değildir– önemli miktarda personel çıkartacağını duyuyoruz; geçenlerde İspanya'da BBVA %16.5 personel azaltacağını açıkladı. Bankacılık sektörü otomasyondan en süratli etkilenen dolayısıyla en hızlı istihdam kayıplarının, özellikle de beyaz yakalı çalışanlar arasından, yaşanacağı sektör. Platform kapitalizmi olarak adlandırılan olgunun en kolay ortaya çıkabileceği sektör. Bundan 15-20 yıl önce hazine bankacılıktaki en gözde branştı, şimdi hazineci kalmadı, platforma dönüştü. Teknolojik gelişmeler ve otomasyon platform kapitalizminin önünü açarken hizmetler sektörünü yavaş yavaş istihdam deposu olmaktan çıkartıyor ve ücretli çalışmayı dönüştürüyor, son derece güvencesiz ve kapitalizm öncesini andıran iş ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden oluyor. Türkiye'den bahsedecek olursak, bu sorunların üstüne bir de bölgesel ayrışmadan bahsetmek gerekir. Geçen Ağustos'ta, Medyascope'taki programımızda altı hafta süren bir işgücü piyasası dosyası açmıştık. O sırada ILO'nun yaptığına benzer bir şekilde "iyi iş" diye bir şey tanımladık, standart kavramın yerine "eğreti olmayan iş" kavramını kullanmıştık. Türkiye'yi kabaca beş fonksiyonel bölgeye ayırmak mümkün diye düşünüyorum, bunlardan biri, Doğu diye adlandırdığım bölge var işte coğrafyada beş fonksiyonel bölgeye ayırdığımızda, işte Doğu Karadeniz, Kuzey, Orta ve Güney Doğu Anadolu'dan 33 ili kapsayan bölge, burada iktisadi

faaliyetin altyapısı fiilen kalmamış durumda. Bu bölgede özel sektörde iyi iş, eğreti olmayan işlerde çalışanların oranı istihdamdakilerin sadece yüzde 15’i. Muhtemelen de çoğunluğu asgari ücret civarında bir kazanca sahipler.

Ş. Ö.: *Yani boğaz tokluğuna çalışıyor çoğu.*

H. L.: Evet, bu iyi iş sahipleri de büyük ihtimal asgari ücretle falan çalışıyorlar. Yani gelir kriterini dikkate almadan yapıyoruz tanımını. Sadece bugün işim var, önümüzdeki ay da işim olacak diyebilen insanlardan bahsediyoruz. Böyle bir ortamda evrensel temel gelir işsizlik yaratır demek anlamsızdır. Zaten işsizliğin içindeyiz, istihdam oranı yüzde 40’larda dolaşılıyor, yüzde 40’ın da ne kadarı kayda değer bir işte çalışıyor o da ayrı mesele. Dolayısıyla bu iddianın tartışılması en başından itibaren sorunlu bir şey. Öte yanda bir de soldan gelen bir eleştiri var. Aslında sadece temel gelirle sınırlı da değil daha geniş kapsamlı; büyük ihtimalle onu kastetmiyorlar ama sonuçta öyle anlaşılan bir kavramsal çerçeve ile konuşuluyor, işte ne kadar çelişkiler keskinleşirse, bütün her şeyin çözümünü sağlayacak olan devrimi gerçekleştirmemiz o kadar kolay olacak gibi. Aslında bu toplumsal mücadeleler tarihinden bihaber olmaktan kaynaklanan bir şey. O yüzden bu eleştirileri bir kenara koymak lazım bence.

A. İ.: Bir de tabii maliyet eleştirisini sonra konuşuruz, bunun bir de maliyet tarafı var. Böyle bir şeyi nasıl finanse ederiz, gayrisafi milli hasılanın yüzde kaç gibi bir soru var. İsterseniz onu daha sonra ele alalım.

F. A.: Şimdi bu iş genel olarak, kavramsal olarak konuşurken iki boyutun ele alınmakta olduğunu ekleyelim. İlki ve daha önemli olan Ahmet Hoca’nın bahsettiği, bunun kaynağı nereden gelecek, bu değirmenin suyu nasıl dönecek? Öbürü de minör bir konu, bilemiyorum Haluk ve Ahmet Hocalar isterse girelim, istemezlerse girmeyelim. Sol damardan gelen bir kritik var: Bu sonuçta piyasa yapısını güçlendiren bir uygulama, bunu önlemek adına biz gelir yerine aynı yardım yapalım; toplum servislerini artıralım, eğitimidir, sağlıktır vs. Bu sayede piyasalaşmayı, komodifikasyonu engellemiş oluruz demekteler...

Ş. Ö.: *Ona da evrensel temel hizmetler deniyor?*

F. A.: Evet, evrensel temel hizmetler diyorlar.

Ş. Ö.: *Peki, temel gelirin finansmanı konusunda nasıl öneriler var?*

F. A.: Şimdi, doğal olarak bu vergiler üzerinden finanse edilmesi gereken bir servis olmak durumunda. Tabii ki burada ister istemez gündeme hemen

mevcut vergi yapısının ne denli adil olduğunun sorgulanması geliyor. Piketty ve diğer iktisatçıların son yıllarda altını çizdikleri gibi, servet üzerinden verginin olmadığı ya da çok az olduğu bir ortamda, böyle bir yapının finanse edilmesinin birtakım rahatsızlıklar getirebileceği noktası değerlendirilmeye alınmalı. Diğer husus, şu soruya ne cevap vereceğimiz: Benim vergim nereye gidiyor, çalışmaya mı gidiyor, tembele mi gidiyor? Bunu sanırım cevapladık ilk rauntta, ben onu şu an pas geçiyorum. Gelelim bu işin mali portesine: İşte yapılan hesaplar kitaplar var, gayri safi milli hasılanın yüzde ikisidir, bir buçüğüdür... Yani şöyle bir yapıdan bahsetmiyoruz gayri safi milli hasılanın yüzde 40'ı buraya gidecektir gibi bir rakam değil bir keresinde. Tabii önemsiz bir rakam değil bu ama toplumun rahatlıkla kaldırabileceği seviyelerde gibi gözükmekte yapılan çeşitli senaryo analizlerinde; farklı ülkeler için yapılan çalışmalar var, Türkiye için de bunlar yapıldı, ama onu Türkiye'ye geldiğimizde konuşalım. Benim ana söyleyeceğim bunların evet tabii vergilerle karşılanması lazım ama orada bir rezervasyon koyayım, mevcut vergi yapılarında ciddi sıkıntılar var.

H. L.: Evet. Bence de vergilerden karşılanması gerekiyor. Biz son zamanlarda Öner Günçavdı ve Aylin Bayar ile birlikte "İstanbul" için Türkiye'deki vergi sistemiyle ilgili bir çalışma yaptık, durum hakikaten çok felaket. Doğrudan doğruya eşitsizlik üreten bir vergi sistemiyle karşı karşıyayız. Tamam, Türkiye zaten böyle de küresel ölçekte de, yani, olgun kapitalist ülkelere baktığımızda da büyük problemler görüyoruz. Özellikle finansallaşmanın derinleşmesiyle birlikte yıllık servet kazançlarında olağanüstü artışlar var ve bunlar çok düşük oranlarla vergileniyorlar. Dolayısıyla vergi sistemini tekrardan ele almak gerektiğini ve servet vergisini gündeme getirmek gerektiğini tartışmak gerekiyor. Üstelik vergi cennetlerine kaçan servetler sayılmadığı halde bile, normal kapitalist işleyişin çerçevesinde kavrayamayacağımız ölçüde büyük bir hızla ve derinlikte bir eşitsizlik artışı söz konusu. Servetlerin büyük bir hızla artması bunun nedenlerinden biri. Diğer de belli ölçülerde 2008'den itibaren görünür olmaya başlayan aşırı finansallaşma ve bu aşırı finansallaşmanın değerle fiyat arasındaki bağı kopartması. Özellikle bu *coin* dünyasında artık değerle fiyat arasındaki bağı kopmasıyla tarif edilemeyecek, açıkça hiçbir değere referansı olmayan fiyatların ortaya çıktığından bahsedebiliriz. Dolayısıyla bu durum, aslında güçlü ve yaygın bir servet transfer mekanizmasının çalıştığını gösteriyor küresel ölçekte. Bir kere bunun her şeyden önce kontrol altına alınması gerekiyor, bu doğrultuda ana akım iktisatçılarda da IMF, Dünya Bankası vb. gibi çeşitli önemli kurumların yöneticilerinde de büyük bir rahat-

sızlık olduğunu ve kontrol altına almak amacıyla çalışmalar yürütüldüğünü duyuyoruz Tabii bugünkü durumu mümkün kılan önemli unsurlardan biri de küresel likidite genişlemesidir. Şöyle de düşünelim 2000’lerin başında beş büyük bankanın, Merkez Bankası’nın emisyonu küresel ölçekte 3 trilyon dolar civarındaydı. Çünkü 7-8 trilyona geldiğinde kriz çıkacak endişesi doğmuştu. Nitekim 2007, 2008’de küresel likidite 7-8 trilyon dolar civarına yükseldiğinde hakikaten kriz çıktı. Sonrasında, krizle mücadele ediyoruz diye, 13-14 trilyon dolara, pandemi öncesinde 27-28 trilyon dolara ulaştı galiba, şimdi 35 trilyon dolara doğru koşuyor, 30 trilyon doları geçti. Yani 2000’in başıyla bugünü karşılaştırdığımızda 10 katına çıkmış bir küresel emisyon var. Bu kadar yüksek bir kullanım değerinin ortalığa salındığı ve bunun eşit olarak dağılmadığı açık. Demek ki aslında burada çok ciddi bir kaynak transferi, çok ciddi bir servet transferi söz konusu, öncelikle bunun bir zapturapt altına alınması gerekiyor. Bu gelir tarafında. Benim önem verdiğim bir başka unsur daha var, özellikle Türkiye açısından çok önemli olan bir şey: Bütçe hakkı. Yani biz vergileri topladık da nasıl harcıyoruz? Bu harcama insanların istekleri, talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda mı gerçekleşiyor yoksa, o da bir servet aktarım mekanizması olarak mı çalışıyor? Dolayısıyla bunun da gündeme getirilmesi gerekiyor. Bu ikisini bir arada ele alabilirsek, yani vergi sisteminin düzenlenmesi progresif hale getirilmesi, servet vergisinin konulması ve bütçe hakkı, harcama kısmının kontrol altına alınması. Kaynak probleminin büyük ölçüde çözüleceğini söyleyebiliriz. Hakikaten bunlar yapıldığında kaynakla ilgili bir problem kalmayacaktır. Tabii ki servet vergisine yöneltilen eleştiriler var, özellikle ana akım iktisatçılardan. Türkiye gibi tasarruf açığına sahip bir ülkede servet vergisi mi olur deniyor. IZA’da yayımlanan bir çalışma tebliğinde okumuştum, Finlandiya’da 10-15 yıllık bir servet vergisi macerası var, başlangıçta yüzde iki iki buçuk civarında servet kazançlarından vergi almaya başlamışlar. Arayış içerisinde oldukları için yöntem ve oranlar sürekli değişmiş ancak sonuçta ilginç bir şey gözlemlemişler. Servet vergisi konulduktan ve sistem oturduktan sonra 10. yıldan itibaren yatırımlarda artış olmuş. Çünkü şirket sahipleri servet vergisinden kaçınmak için kârlarının daha büyük bir kısmını şirkette bırakmaya başlamışlar ve bu da yatırımlarda bir artış yaratmış. Gerek bu tür çalışmalar, uygulama sonuçları ve gerekse servet gelirlerinden kaynaklanan büyük eşitsizlik artışları ana akım iktisatçılar arasında da servet vergisinin yavaş yavaş kabullenilmesini en azından tartışılabilir bir konu olarak görülmesini sağladı.

A. İ.: Bu vergi işi önemli. Çünkü bunun finansmanı tabii kamu kaynaklı olmalı yani ortak bir gelir olduğu için bunu özel bir kaynakla karşılamak hem mümkün değil hem de anlamsız ve yanlış olur. Teknik olarak karşılamak mümkün olsa bile ki, mümkün değil, ekonomik siyaset felsefesi açısından yanlış olur. Toplumun bütün üyelerine yönelik bir evrensel gelir ihdas edilecekse, bütün toplumun da ona katkıda bulunduğu bir kaynak oluşturmak gerekir. Bu da şu anlama geliyor: Toplumdaki bütün gelirlerin istisnasız vergiye tabi olması. Bakın Türkiye’de gelirlerin önemli bir bölümü vergiye tabi değil. Bu Türkiye’ye özel bir durum; bu, Avrupa’da, Amerika’da geçerli bir durum değil. Bir dizi gelir ve artık toplumda önemli yer işgal eden gelirler vergiye tabi değil. Bin lira emekli maaşı alanla 10 bin lira emekli maaşı alan iki kişi de vergi vermiyorlar. Şimdi burada çok ciddi bir eşitsizlik var. Diğer taraftan servet vergisi yok. Diğer taraftan miras vergisi çok düşük oranda var. Bütün bunlar beraber ele alınmak durumunda. Yani verginin istisnasız bütün gelirleri kapsamaması gerekiyor, örneğin işsizlik sigortasından alınan ödenek de vergiye tabi olmalı. Elbette evrensel gelirden alınan gelir de vergiye tabi olmalı ki herkese bu geliri verdiğinizde bunu zengin biri de aldığında onun vergiye tabi gelirine ilave olarak, en üst dilimden vergi olarak geri gelmesi sağlansın. Aksi takdirde evrensel gelir hakikaten haksızlık anlamına gelir. Yani evrensel gelirin olabilmesi ve hakkaniyetli olabilmesi için onunla aynı zamanda bütün gelirlerin vergilendiği ve artan oranda vergilendiği, en üst gelir diliminin vergi oranının çok yüksek olduğu bir sistemin olması lazım. Yoksa soldan gelen bazı eleştirilerin dediği, “bu liberallerin getirdiği bir öneridir, zenginlere daha fazla yardım yapalım anlamına gelir” iddiası doğrulanır. Dolayısıyla bu, şu demektir: Bütün gelirler vergiye tabi olacak ama sıfırdan başlayarak diyelim 500 liraya kadar sıfır oranda, 500 ila 5000 arasında yüzde beş ve artan oranda ve böyle yüzde 40’la falan değil, yüzde 65-70 limitine varan bir vergi skalası... Unutmayalım Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en büyük iktisadi büyüme hızını, yatırımların en fazla olduğu dönemi, 1945’le 1975 arasında yaşadığı aralıksız olarak. Ve o dönemde Amerika Birleşik Devletleri’nde gelir vergisinin en yüksek dilimi yüzde 75’ten yukarıdaydı. Hatta bazı dönemlerde, hatırladığım kadarıyla Roosevelt’ten kalan dönemde, yüzde 90’a kadar gelebiliyordu. Ve Amerikan toplumu refah devleti olmayı o zaman öğrendi. Dolayısıyla bu gelir vergisinin çok yüksek olmasının, üst dilimlerin çok yüksek olmasının bir gereği de, eğer böyle bir evrensel gelir ihdas edilecekse, bu evrensel gelirin zaten çok zengin olan kişilere geldiğinde topluma geri dönmesi. Dolayısıyla evrensel gelir

diyelim 500 milyar liralık bir yıllık harcamayı gerektiriyorsa, bu 500 milyar liranın belki yüzde 30’u yüzde 35’i gelir vergisi olarak geri dönecektir zaten. Ancak o zaman rasyonel olur. Yoksa öbür türlü vergiden muaf bir evrensel gelir, haksızlık olur, doğrusunu söylemek gerekirse.

F. A.: Çok minik bir şey ekleyeceğim unutmayalım diye. O da vergi kaçırma olayı. Tamam hani işte bahsettik servet vergisi yok, az, Türkiye gibi ülkelerde miras vergisi filan dedik, bir de Türkiye’de gayri safi milli hasılanın üçte birinin enformel olduğu bir dünyada kim neyi kazanıyor, bilmiyorsunuz. Bu da tabii çok önemli. Bir de birçok kişi de biliyorsunuz aslında çok düşük gelir alıyor gibi gözüküp başka kanallardan, başka yollardan maaşlarının üstünü tamamlıyorlar, dolayısıyla bunlar da çok düşük bir vergi veriyor oluyorlar, bunun da altını çizelim. Türkiye gibi ülkelerde bu ciddi bir sıkıntı. Bunu adres edemediğimiz takdirde, dikkate alamadığımız takdirde buradaki adaletsizliği tekrardan üretiyor olacağız. Ona da belki kısaca dokunmakta yarar var.

H. L.: Bu tabii önemli bir mesele yarı kayıt dışılık ya da işte zarf ücreti diye adlandırılıyor galiba. Ben şunu hatırlıyorum, 90’ların sonunda TÜİK’in işyerlerinden topladığı ücret verilerine baktığımızda asgari ücretli çalışanların oranı yüzde 80-85 civarında gözüküyordu. Şimdi bu aşağı yukarı yüzde 45-50’ler civarına indi. Hane halkından baktığımız zaman da yine yüzde 40’ların üstünde. Bu acayip bir durum, yüzde 40’ın üstünde asgari ücretli çalışan! Fransa galiba Avrupa’daki en yüksek oranlardan birine sahip, orada bile %8.5-9 civarında.

F. A.: Yine minik ekleme. Belediyelerin bütçelerine bakalım. Biz bir ara bakmıştık Ali Çarkoğlu’yla; şimdi verdiği hizmete bakıyorsun bir de bütçesine bakıyorsun, kardeşim sen bu parayla bu işleri nasıl yaptın? E işte nasıl yaptığı açık. Ben şunu önermiştim; belediyenin temel birtakım hizmetlerine bakıp belediyenin gerçek bütçesi ne olabilir? Mesela itfaiyenin şu kadar aracı var, sen bu parayla bu kadar aracı nasıl aldın? Böyle hep birtakım bağışlar, yardımlar, şunlar bunlar ama bunlar tabii bu hem enformaliteyi hem yolsuzluğu da gündeme getiriyor. Konumuz bu değil, ama bunların da farkında olarak bu işe bakmamız lazım; dolayısıyla, temel gelirden bahsederken ciddi bir reformla birlikte bunun tahayyül edilmesinin önemini ben vurgulamak istiyorum. Hem vergi adaleti açısından hem enformalite açısından.

H. L.: Evet bu da yapılabilir bir şey. Yarı kayıtdışılığın azaltılması, firmalar tarafından bakıldığında büyük ölçüde SGK’nın bunu tespit edebilecek kapasiteyi yaratmasıyla ilgili bir şey ve son yıllarda bunu yaptılar. Daha iyisi de yapılabilir. Kayıt dışılıktaki asıl büyük problem suç ekonomisinin etrafında

bir meşruiyet kabuğu oluşturması. Ama bu vergi meselesine el atılmasını bir siyasi partiden talep etmek çok uygun ve gerçekçi değil. Çünkü, milletin cebine el sokmak gerektiği için hiçbiri bu işe gönüllü olmayacaktır. Bu yüzden çok güçlü bir sivil toplum hareketi yaratmak gerekiyor öncelikli olarak, Türkiye için konuşuyorum tabii.

Ş. Ö.: *Evet, Türkiye’de durum ne, bugüne kadar nasıl tartışılacağı, son dönemde nasıl girişimlerde bulunuldu, nasıl çalışmalar yürütülmeye başladı. Demokrasi İçin Birlik platformunun bu konuda yoğun çalışmaları olduğunu biliyoruz.*

H. L.: Evet, Türkiye’de bu konuyu kapsamlı olarak ele alan ilk kişi sanırım Ayşe Buğra ve Boğaziçi Üniversitesi’nde oluşan çalışma grubudur. Yayımladıkları kitaplar, tezler ve makaleler ile temel gelir fikriyatının Türkiye’de yayılmasında çok önemli bir işlevleri olmuştur. Bunun dışında benim gördüğüm kadarıyla iki tane önemli kurumsal girişim var. Biri Vatandaşlık Temel Geliri (VTG) Derneği, Ali Mutlu Köylüoğlu başkanlığını yürütüyor. Ulusal ve uluslararası planda epeyce geniş kapsamlı çalışma yapıyorlar ve Avrupa’daki hareketle de bağlantılılar. Sistematiik olarak seminerler, çalıştaylar düzenliyorlar ve Avrupa’daki Evrensel Temel Gelir çalışmalarını mümkün olduğu kadar Türkiye’ye taşımaya en azından haberdar etmeye uğraşıyorlar.

İkincisi de Demokrasi İçin Birlik içerisinde yürütülen Evrensel Temel Gelir çalışmaları. Demokrasi İçin Birlik içinde bu konuda kapsamlı bir inisiyatif başlatıldı ve kalıcı bir temel gelir komisyonu kuruldu. Bu komisyon çeşitli faaliyetler, toplantılar ve yayınlarla bir kurumsal farkındalık yaratmaya çalışıyor. Epeyce çok sayıda, yanılmıyorsam 100’den fazla kurumun katılımı sağlandı. Meslek örgütleriyle, sendikalarla görüşmeler yapıldı. Bir kısmı olumlu bir kısmı olumsuz bakıyor henüz. Onun dışında çeşitli, farklı siyasal kurumlar, sivil toplum kuruluşları, inanç hareketleri, hak inisiyatifleri ile görüşmeler yapıldı. Temel Gelir konusunda düzenli etkinlikler yapmaya çalışıyoruz. TVG de aynı şekilde düzenli etkinlikler gerçekleştiriyor. Dernekte benim katılmadığım bir yaklaşım var: Bu işin finansmanını konuşmayalım, şu an çok erken, bunu konuşmaya başlarsak geniş bir destek sağlamamız mümkün olmaz o yüzden bunu bir tarafta donduralım, deniyor. Oysa, muhataplardan ilk olarak, tamam ama bu fikir nasıl gerçekleştirilecek, hangi kaynaklarla finanse edilecek sorusu geliyor. Demokrasi İçin Birlik ise temel gelire birlikte, vergi reformu, servet vergisi ve bütçe hakkının işlerliğe kavuşturulmasını öneriyor. Temel gelir uygulamasının finansmanının kamusal kaynaklardan karşılanması gerektiği

zaten herkesin üzerinde anlaştığı bir şey ama fiilen de bunu belli ölçülerde gerçekleştirilebileceğinin gösterilmesi gerekiyor. CHP, HDP başta olmak üzere çok sayıda siyasi parti ile de temaslarımız oldu. CHP'nin biliyorsunuz aile sigortası diye benzer bir önerisi var; aile sigortası ile temel gelirin çelişmediği tersine birbirlerini tamamladıkları söylenebilir. CHP Genel Sekreteri, arkadaşımız Selin Sayek Böke, yaptığımız geniş katılımlı webinarların birinde zaten bu iki yaklaşımın tamamlayıcı niteliklerinin altını çizdi. Temel gelir yaklaşımının aile sigortası ile çelişmediğini birbirini tamamladığını, çünkü temel gelir yoksullukla mücadele politikalarını, toplumdaki bireylerin sağlık ve eğitime erişim başta olmak üzere bütün yapabilirliklerini kısıtlayan engelleri kaldırmaya dönük politikaları dışlayan bir şey değil. Bizim çalışmalarda gördüğümüz kadarıyla bu düşünce süratle yaygınlaşıyor. Özellikle pandemide yaşananlar bu doğrultuda geniş bir farkındalık yarattı diyebilirim. DİB olarak Temel Gelir fikrinin kurumlar ve bireyler nezdinde yaygınlaştırılması için çaba harcıyoruz. Geniş katılımlı seminerler, webinarlar ve çalıştaylar düzenliyoruz, bildiriler yayımlıyoruz. Çeşitli medya kanallarını kullanarak temel gelir fikrini mümkün olduğu kadar dile getirmeye yaygınlaştırmaya çalışıyoruz.

F. A.: Ben buna Türkiye bağlamında değil de daha genel bağlamda bir ufak eklemeye yapmak istiyorum. Temel hizmetler ile karşı karşıya pozisyonlandığımızda temel gelirin son kertede piyasa üzerinden sürece bir müdahale olduğunu ve dolayısıyla da buradaki piyasa sistemini bir anlamda endirekt olarak güçlendirdiğini iddia eden görüşler var. Biz bu kaynağı nakdi olarak kişilere vereceğimize temel hizmetler üzerinden bunu sunalım, denmesi mümkün. Tabii orada da başka bir tartışma başlıyor, temel hizmetler dediğimiz nedir, bunların bir kısmı üzerinde herkes anlaşır da başka daha ince tartışmalara gittiğimiz zaman, daha ince ayrıntılara girdiğimiz zaman sıkıntılar da olabilir; bunu vurgulayalım öncelikle.

Bir diğer başlık var: Dünyanın çeşitli yerlerinde bu tartışmalar beraberinde genelde simülasyon çalışmalarını da getiriyor. Ahmet Hoca bahsetti, şimdi bu dünyadaki uygulamalara baktığımız zaman, Şeyda arkadaşımızın da dediği gibi, birtakım pilot uygulamalar var. Tartışmalar tabii sürüyor, ama bu yerlerin çoğunda, hesap kitap yapıp bu işi biz yapsak kaçta çıkar, bunun maliyeti ne olur, şöyle olsa ne olur, böyle olsa ne olur gibi, tabii bu işlerin bir kısmı da, Ahmet Hoca'nın belirttiği husus, temel gelirden ziyade, bunun belki bir alt kümesi diyebileceğimiz, herkesi belli bir gelir seviyesine taşıma uygulaması var... Bu enteresan bir egzersiz. Türkiye'de bu işi yapsak ne olur?

Bu arada unutmayalım, bir sürü de yoksullukla ilintili yardım var. Bunların tamam bir kısmı daha spesifik ihtiyaç temelli. Ne bileyim engellikle ilgili yardım var, şununla ilgili bununla ilgili... Ama onun dışında sizin, yoksulluğa ilişkin yardımlarınız varsa şöyle bir soru anlamlı olabilir: Kardeşim ben bütün bu yardımları kaldırdım ama seni de herkesi de Türkiye’de belli bir seviyeye getireceğim. Şimdi bunun hesabını kitabını yapabilir miyiz? Yapabiliriz. Bu böyle parça başına bohçacı gibi sana onu verdim, bunu verdim, bir de tabii bunların da ciddi bir politik sonuçları var. Bu durum popülizm yapmanın en güzel yolu aynı zamanda. İşte şu bu üzerinden yardım etmek. Ben hak temelli sistem ile herkesi belli bir seviyeye getirdim, bu esnada daha önce yapılan ufak tefek yardımları da kaldırdım bunları konsolide ettim, son kertede bunun mali portesi nedir? Türkiye’de veriler var, onun üzerine giderek analizler yapmak lazım. Bunu tartışmaya başlamak lazım. Sonuçta Haluk Hoca’nın dediği gibi bu işi tartışacaksak bu değirmen nasıl dönecek sorusunu sormadan bunu tartışamayız. Türkiye’nin bunu sorabiliyor olması lazım.

H. L.: Biz de çok yeni bir çalışma yaptık bu konuda.

F. A.: Duydum onu, belki sen de bir şeyler dersin, ben de bir küçük pas atayım dedim sana.

H. L.: Bilindiği gibi TÜİK tarafından Türkiye ekonomisine ilişkin büyüme, işgücü piyasası verilerine ilişkin 2020 yılı verileri yayımlandı. Biz şunu yaptık, 2017 hane halkı gelir yaşam koşulları anketini aldık, elimizdeki son mikro veri seti bu yıla aitti, 2020 yılı gerçekleştirmelerine göre pandemi etkisini simüle ettik. Yani işlerini kaybedenleri, gelirleri değişenleri mikro veriye yansıttık. Ardından çeşitli göstergeler kullanarak pandemi ile mücadelenin yarattığı eşitsizlik ve yoksulluğu, kamu müdahalesinin etkilerini, toplumdaki çeşitli kırılğan kesimlerin durumlarını analiz ettik. Son olarak da kamu müdahaleleri sonrasında eşitsizlik ve yoksullukta ortaya çıkan yeni durumu dikkate alarak eğer yoksulluk açığı herkesi medyan gelirin yüzde 40’ı seviyesine taşıyacak şekilde yoksulluk açığını kapatsak kaç para harcardık diye bir soru sorduk. Bizim hesaplamalarımıza göre 2020 yılında, 9 milyar dolar seviyesinde bir bütçe ile medyan gelirin %40 altında kimseyi bırakmamak yani derin yoksulluğu tamamen gidermek mümkündü.

F. A.: Ne yapıyor gayri safinin çok az, çok düşük...

H. L.: Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %1.6’sına denk düşüyor.

F. A.: Aynen işte bizce yüzde bir buçuk iki falan yani o mertebelerde... Yüzde 20 olsa bir düşünelim diyeceğiz de...

A. İ.: Ama bu tabii sizin bu ikimizin bulduğu şey, evrensel temel gelir değil asgari ücret.

F. A.: Değil, tabii. Ama onu medyan gelirin biraz üstünde altında yaparak biraz daha yükseltebiliriz.

H. L.: IMF'nin düzenli izleme çalışmasına göre bizim akranımız ülkelerde 2020 yılında pandemi nedeniyle yürütülen sosyal programlarda doğrudan gelir desteği en düşük %3,5 civarında. Gelişmiş ülkelerde çok daha yüksek, ABD'de %10'un epeyce üstünde. Bu esas itibariyle bütçe kompozisyonu ile ilgili bir tercih, eğer iktidar Osmangazi Köprüsü, Afyon Havaalanı vb. gibi “gereksiz yere dayatılmış devasa projeler”in sahiplerine sadece bir yıl ödeme yapmayıp bu payı doğrudan gelir desteğine ayırmış olsaydı 2020 yılında Türkiye'de bu ölçüde büyük bir mağduriyet yaşanmazdı. Sadece bu bile temel gelir uygulamasının son derece somut ve erişilebilir kaynaklardan finanse edilebileceğini göstermektedir. Sorun bütçe kompozisyonunu oluşturan sınıfsal tercihlerdedir, bütçe hakkının işlerliğe kavuşturulması bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

A. İ.: Burada şöyle bir şey ilave etmemiz lazım: Temel gelir dediğimiz, evrensel gelir dediğimiz gelirin tasarlanan seviyesi anlamlı. Yani günümüz Türkiye'sinde herkese 50 lira vereceğim dediğiniz zaman bunun çok çok dar bir çevre dışında anlamı yok. Herkese 5 bin lira vereceğim dediğiniz zaman da bunun gerçekleşme imkânı yok elbette. Dolayısıyla burada o ülkenin koşulları içinde kabul edilebilir makul bir seviye üzerinde anlaşmak gereği var elbette. Bu 500 lira mıdır 1000 lira mıdır... Mesela asgari ücrete göre pozisyonun ne olacağını da dikkate almamız gerekiyor. Asgari ücret önemli bir gösterge. Asgari ücretle aynı miktarı verdiğiniz zaman asgari ücret anlamını kaybediyor çünkü. Çok yakınlaşınca da anlamını kaybediyor. Bunlar teknik ama aynı zamanda ekonomik ve sosyolojik tartışmalar. Finlandiya'da yapılan bir deneyi çok hızla hatırlatmak istiyorum. Biliyorsunuz iki sene boyunca 2018 ve 2020 arasında Finlandiya'da yardım alan iki bin işsize, koşulsuz asgari gelir verildi. İki bin kişi, herhangi bir koşul olmadan, çalışacaksınız, iş arayacaksınız falan diye bir koşul olmadan, işsizlik yardımı alan kişiye bu gelir verildi. İki yılın sonunda bir bilanço çıkartıldı. Bu iki bin kişi koşulsuz yardım alan işsiz iki bin kişi, işsizlik sigortasının koşullarında iş arayan iki bin kişiyle karşılaştırıldığında sonuç nedir? Finlandyalılar şöyle bir şey ümit ediyorlardı: Koşulsuz yardım alan kişiler, işsizlik sigortasının yanında bunu da aldıkları için, işsizlik sigortasından vazgeçip iş arayacaklar ve daha fazla

istihdam edileceklerdir. Sonuçta istihdam açısından anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıktı. Yani asgari gelir yardımı alanların yüzde 48'i iki yılın sonunda iş bulmuşsa, bu geliri almayanların da yüzde 44'ü iki yılın sonunda artık işsiz değil gibi bir sonuç. Aradaki fark anlamlı değil. Ama o iki bin denekle yapılan nitel görüşmelerde şu çok açık biçimde çıkıyor: Çok daha az depresyon var, çok daha büyük bir refah, mutluluk, yaşam keyfi var, kendine güven var ve esas en önemlisi kişilerin kendilerine güvenlerinin artması. Bu son derece önemli çünkü işsiz olan kişinin üzerindeki en büyük baskı kendisine olan güvenini kaybetmesidir. Hele biraz uzun dönem işsizlikte kaldıysa kendine olan güveni kaybetmesinin ağır sonuçları olur. Unutmayalım ki kendine olan güveni kaybeden insanlar topluluğu faşizmin yolunu açar aynı zamanda. Bir diktatörün peşinden sürüklenmenin, kendini ona teslim etmenin, bir güce kendini teslim etmenin yolunu açar. Kendine olan güvenin yüksek olduğu toplumsal davranış farklıdır. Ama içi bomboş, saçma sapan bir böbürlenme güveni değildir elbette... Ben hayatta başkalarına ihtiyaç duymadan, kişi olarak topluma ihtiyaç duyarak ama başkalarına kişi olarak ihtiyaç duymadan ayakta durabilirim güvenine sahip olmak demektir bu. Bu son derece önemli ve bence bu evrensel gelirden bunun bir toplumsal refah, mutluluk ve barış aracı olarak da değerlendirmesi önemli. Ama dediğimiz gibi Türkiye'de bu tür asgari gelir tartışmaları yapılırken tabii ki şunu da ilave etmemiz lazım: Asgari gelir gibi bir şeye girdiğimizde vergi sisteminin değişmesi kadar, yurttaşların vergi zihniyetinin, vergiye olan yaklaşımının da değişmesini sağlayacak bir toplumsal mücadeleye ihtiyacımız var. Yani hiç geliri olmayan insanın da o yıl vergi geliri beyannamesi vermesi lazım. Çünkü o ortaklık aynı zamanda bir deklarasyona, sizin sözünüzün güvenilirliğine dayalı bir deklarasyona dayanması lazım. Polis devleti değil de insanların birbirine güven duyduğu devlet olacaksa eğer, toplum olmak istiyorsak eğer, o zaman kendi çözümünüzün güvencesi olma noktasına gelmemiz lazım. Her yıl, hiçbir geliri olmayan insanın bile vergi beyannamesi vermesi bir müddet sonra zannediyorum, en azından ümit edebiliriz, gelirini gizleyen kişilerin de gelirini gizlemek durumundan yavaş yavaş çıkması olanağı taşır. Çünkü bugünkü durumda gelirini gizlemenin bir müeyyidesi yok, stopaj sistemi nedeniyle. Ücretliler gelirini beyan etmek zorunda değiller, stopaj var, sadece ücret geliriniz varsa siz hiçbir şey beyan etmiyorsunuz. Sonra da yasa dışı veya kayıt dışı aldığınız gelirleri de beyan etmediğiniz için bir beyannameye bunları belirtmek yükümlülüğünüz olmadığı için bunu gayet rahatlıkla yapabiliyorsunuz. Ama

her yıl beyanname verip ben 2 bin lira maaş alıyorum derken, aslında 5 bin lira maaş alıyorsanız, bu beyannamenin altını imzalarken zannediyorum aynı yükümlülük olmayacaktır.

A. İ.: İspanya’da bu konuştuğumuzu denemeye çalıştılar ama evrensel gelir değil de asgari gelir olarak uygulanıyor. ABD’de pandemi ortamında hane halklarına tahsis edilen gelir de önemli. Bu bir iz bırakacaktır. Bunlar dünyada evrensel gelire gidişi hazırlayan asgari gelir denemeleri olarak da ele alınabilir.

H. L.: Bir de tabii bunların hepsi yerel örnekler ve yerel bütçe, yerel bütçenin imkânları çok sınırlı olduğundan dolayı o komünite için kapsamlı bir program uygulanamayabiliyor, yani temel gelir felsefesinde bir program yapamıyorlar haliyle. Dolayısıyla sınırlı bir bütçe ile gelir açığını kapatmaya dönük şeyler oluyor. Ama, yine de önemli egzersizler olarak ele alınmaları gerekir.